

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Тимофійчук Надії Миколаївни

«Природокористування та його оптимізація у геосистемах гірської частини басейну ріки Черемош»,

поданої на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук
за спеціальністю 11.00.11 – конструктивна географія
і раціональне використання природних ресурсів

Актуальність теми.

Актуальність проблеми оптимізації природокористування в Україні та її регіонах, зокрема і в Карпатському регіоні України, визначається сукупністю проявів негативних процесів і явищ, зумовлених неврахуванням в планах розвитку територіальних об'єктів вимог законів, правил і принципів природокористування, наявного природно-ресурсного потенціалу та виконуваних природними ресурсами екологічних функцій, формуванням науково необґрунтованої структури і співвідношення земель різного цільового призначення, забрудненням компонентів навколишнього середовища, водною ерозією, дегуміфікацією і зниженням родючості ґрунтів та ін. З метою раціонального використання природних ресурсів, запобігання виникненню і розвитку екологічних ризиків, виникає необхідність розроблення і реалізації оптимізаційних заходів.

У зв'язку з цим, дослідження, пов'язані з обґрунтуванням способів оцінювання галузевої структури природокористування, природних і соціально-економічних передумов його розвитку, є актуальними. Саме в такому аспекті виконувались викладені у роботі дослідження, що і складає їх актуальність. Актуальність і своєчасність дисертаційної роботи Тимофійчук Н.М. зумовлена також недостатньою обґрунтованістю й узагальненістю теоретико-методологічних засад і конструктивно-географічних підходів реалізації принципів оптимізації природокористування в Українських Карпатах.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація Тимофійчук Н. М. пов'язана із завданнями:

– міжнародних договорів (Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат);

– державних та регіональних концепцій, стратегій, цільових програм (Концепції розвитку гірських територій українських Карпат на 2019-2027 роки; Стратегій розвитку Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької адміністративних областей);

відповідає:

– Законом України («Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року»; «Про охорону земель»);

виконувалася в рамках науково-дослідної теми кафедри географії та природознавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника:

– «Географія Карпатського регіону: особливості природи, політичної географії, соціально-економічного розвитку та раціонального природокористування» (номер державної реєстрації 0116U003309; довідка № 01-15/03/1656-1 від 06 грудня 2021 р.).

Наукова новизна, обґрунтованість і вірогідність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукова новизна дисертації зводиться до того, що вперше на основі проведених досліджень та авторського підходу встановлено сучасний стан природокористування в гірській частині басейну р. Черемош, що дозволило більш якісно обґрунтувати напрями оптимізації природокористування.

Набули подальшого розвитку конструктивно-географічні підходи до оцінювання оптимальності галузевої структури природокористування та розроблення рекомендацій щодо його оптимізації у гірських геосистемах.

Наукові положення дисертації, що виносяться на захист, висновки й

рекомендації, викладені в ній, можна вважати обґрунтованими й вірогідними, оскільки отримані на основі узагальнення праць провідних вітчизняних науковців у галузі конструктивної географії, природокористування, екології та особистих досліджень автора. Вони також ґрунтуються на результатах узагальнення, оброблення й аналізу статистичної інформації, фондових матеріалів державних служб і установ, використанні сучасних дослідницьких технологій.

Висновки і рекомендації, зроблені за результатами дослідження, відповідають меті й завданням дисертаційної роботи та є внеском автора у конструктивну географію.

Практичне значення одержаних результатів.

Матеріали дисертації можуть бути використані органами державної влади та місцевого самоврядування, науковими установами та проєктними організаціями, суб'єктами господарювання для оцінки можливих наслідків здійснення господарської діяльності, розроблення та обґрунтування перспективних планів оптимізації галузевої структури природокористування в гірських районах (передусім Івано-Франківської, Чернівецької, Закарпатської та Львівської областей), розроблення необхідних управлінських рішень щодо покращення екологічного стану територіальних об'єктів, обґрунтування розподілу фінансових потоків та інформування населення.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій у наукових виданнях.

Аналіз дисертації Тимофійчук Н. М., автореферату та публікацій автора дозволяє зробити висновок про те, що поставлені дисертантом завдання науково обґрунтовані та вирішені на належному теоретико-методологічному рівні. Основні положення та висновки відображені в опублікованих автором 19-ти наукових працях, із них: 7 статей – в наукових фахових періодичних

виданнях, визнаних МОН України, 1 – в зарубіжному науковому фаховому періодичному виданні, 11 – в інших виданнях.

Кількість опублікованих наукових праць та їх обсяг відповідають вимогам щодо основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук.

Структура і зміст дисертації.

Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (271 найменування) та додатків. Загальний обсяг дисертації 293 сторінки, у т. ч. 167 сторінок основного тексту.

Перший розділ присвячено теоретико-методологічним засадам дослідження. Автором викладено суть основних понять, описано принципи оптимізації природокористування, обґрунтовано методику та наведено методи дослідження.

У другому розділі охарактеризовано природні передумови природокористування досліджуваної території. Обґрунтовано нову схему фізико-географічного районування Українських Карпат, яка враховує їх приналежність до підпровінцій Зовнішніх та Внутрішніх Східних Карпат. Наведено геологічну та геоморфологічну будову, кліматичну характеристику гірської частини басейну Черемошу, описано гідрографічну мережу, ґрунтовий та рослинний покрив, тваринний світ та природно-ресурсний потенціал (мінеральні, земельні, водні, лісові, фауністичні, туристично-рекреаційні ресурси). На основі проведеного аналізу виділено три «округи господарського освоєння» території досліджень (Чивчинсько-Полонинсько-Чорногіський, Верховинсько-Путильський низькогірний та Зовнішньофлішовий середньогірний).

Третій розділ містить результати досліджень щодо аналізу соціально-економічних чинників розвитку природокористування. Описано історичні передумови господарського освоєння гірської частини басейну р. Черемош. Охарактеризовано демографічні процеси (як основу для формування праце-

ресурсного потенціалу виділених «округів господарського освоєння»), а також транспортну інфраструктуру.

У *четвертому розділі* на основі проведених досліджень встановлено сучасний стан природокористування (сільськогосподарського, рекреаційно-туристичного; землекористування, водокористування, лісокористування) досліджуваної території. Проаналізовано антропогенні зміни в гірських природних геосистемах, розраховано коефіцієнти антропогенної трансформації, сільськогосподарського освоєння, екологічної збалансованості «округів господарського освоєння» і територій сільських (селищних рад), оцінено співвідношення угідь у порівнянні з оптимальними показниками.

У *п'ятому розділі* оцінено галузеву структуру природокористування та запропоновано напрями її оптимізації. Для порівняння структури природокористування досліджуваної території із структурою її природно-ресурсного потенціалу автором запропоновано використовувати показник «виробничий природно-ресурсний потенціал (ВПРП)», який пропонується розраховувати, використовуючи «коефіцієнт затребуваності даного ресурсу». Порівняно частки галузей природокористування в сукупному валовому регіональному продукті гірської частини басейну р. Черемош та федеральної землі Тіроль в Австрії, яку вибрано орієнтиром для розвитку гірських територіальних об'єктів в Україні. На основі SWOT-аналізу запропоновано перспективні напрями оптимізації природокористування виділених «округів господарського освоєння» гірської частини басейну Черемошу.

Відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертація Тимофійчук Н. М. є цілісною роботою, в якій досягнуто розкриття наукової ідеї автора. Представлені в роботі наукові та практичні положення достатньо науково обґрунтовані. Дисертація є завершеним науковим дослідженням, спрямованим на вирішення актуальної наукової проблеми, що має конкретні наукові результати та суттєве значення для

розвитку конструктивної географії та раціонального використання природних ресурсів. У дисертації не використовуються ідеї та розробки, що належать співавторам або іншим авторам. Автореферат відповідає дисертації, розкриває основний зміст проведеного дослідження та отриманих результатів.

Дискусійні положення та зауваження.

В загальному позитивно оцінюючи наукові і практичні результати, одержані автором і представлені у дисертації, слід вказати на деякі дискусійні моменти та висловити такі основні зауваження:

1. Не зовсім вдало сформульовано мету дослідження – «Метою роботи є *аналіз ...*». У зв'язку з тим, що мета дослідження – це кінцевий результат роботи, метою дослідження не може бути аналіз (метод дослідження).

2. Некоректно сформульовано 1-й пункт наукової новизни («запропоновано використання поняття «виробничий природно-ресурсний потенціал території»»), у зв'язку з тим, що пропозиція використання будь-якого терміну чи поняття не є науковою новизною.

3. Некоректно сформульовано 2-й пункт наукової новизни («розроблено тематичні картографічні моделі...»), оскільки тематичні картосхеми в даній дисертаційній роботі – це вид накопичення і представлення матеріалу (на зразок таблиць, графіків, діаграм тощо) і не можуть бути науковою новизною.

4. В 1-му розділі слід було б провести критичний аналіз сучасних наукових розробок, що стосуються об'єкта та предмета дослідження. Натомість, в 1-му розділі наводиться велика кількість прізвищ вчених, які займалися тими чи іншими дослідженнями, вводили і трактували ті чи інші терміни, поняття, принципи. Критичний аналіз їхніх публікацій фактично відсутній. Лише на сторінках 51 та 53 1-го розділу дисертації зазначено, що «... у методиці оцінки величини ПРП існує велике різноманіття підходів, жоден з яких *не позбавлений тих чи інших вад*» (с. 51) та «Однак розробка

стратегії оптимального збалансованого природокористування на основі ... конкретного застосування існуючих на сьогодні підходів, залишається проблемним» (с. 53). Тому незрозуміло, в чому саме полягають недоліки (недопрацювання, «вади», «проблемність») з наукової точки зору, і чому проблема потребує додаткових наукових досліджень.

5. В дисертації об'єктом дослідження є «гірські природно-антропогенні геосистеми басейну ріки Черемош». Тому, на наш погляд, слід було б один з підрозділів присвятити басейновому підходу та обґрунтувати чому саме річковий басейн є територіально-господарською одиницею при дослідженні стану територіальних об'єктів та плануванні їх збалансованого розвитку.

6. Незважаючи на визначений об'єкт дослідження («гірські природно-антропогенні геосистеми басейну ріки Черемош»), в роботі дещо хаотично, як об'єкти використовуються *геосистеми, ландшафти, адміністративні райони, території сільських (селищних) рад, басейн, водозбір, одиниці фізико-географічного районування, округи господарського освоєння*, що ускладнює розуміння суті роботи. А на с. 55 автор зазначає, що «... об'єктом дослідження була визначена *гірська частина природної річково-басейнової геосистеми водозбору річки Черемош*». Що все-таки є об'єктом дослідження?

7. Хоча в 1-му розділі дисертації (с. 52) автор пише, що «*Застосування бальної методики має свої певні переваги у порівнянні з іншими, але у той же час грішить суб'єктивізмом і пов'язана з безліччю припущень, які часом призводять до спотворення результатів*», в наступних розділах саме «бальна методика» використовується для оцінки природно-ресурсного потенціалу, що слід було б обґрунтувати.

8. Для порівняння структури природокористування із природно-ресурсним потенціалом автором запропоновано увести поняття «виробничий природно-ресурсний потенціал (ВПРП) (розділ 1, с. 70 дисертації), під яким слід розуміти ту частину сукупної продуктивності природних ресурсів території, на яку існує *потенційний попит* і уже на *теперішній час* реально ці

ресурси можуть бути використані як засоби виробництва чи предмети споживання». Для розрахунку ВПРП запропоновано застосовувати «коефіцієнт затребуваності даного ресурсу і розраховувати його як відношення граничного *потенційного обсягу попиту* на даний ресурс ... до загальної вартісної величини запасу даного ресурсу». Однак, в 1-му розділі роботи нічого не сказано про те, що розуміється під «*потенційним попитом*» (у визначенні ВПРП) чи «*потенційним обсягом попиту*» (у визначенні «коефіцієнта затребуваності даного ресурсу») та як саме їх обраховувати. В розділі 5 дисертації (с.174) у визначенні «коефіцієнта затребуваності даного ресурсу» зазначено, що «*потенційний обсяг попиту*» – це «товари і послуги, які створюються в процесі його використання», що може трактуватися по-різному. Далі в цьому ж розділі (с. 175) зазначено, що «Для використання лісових, земельних, фауністичних, мінеральних ресурсів *поза всяким сумнівом у даних районах потенційна затребуваність існує на увесь обсяг запасів*». На основі чого зроблено такий висновок? І чим в такому випадку запропоноване поняття ВПРП буде відрізнятися від класичного визначення природно-ресурсного потенціалу (ПРП) (розділ 1, с. 51 дисертації)? Якщо це стосується часових рамок, то вони також невизначені. Що означає «*на теперішній час*» у визначенні ВПРП? Це слід було окреслити, адже від цього параметра залежатиме як часто необхідно буде переглядати ВПРП та порівнювати його з наявним природно-ресурсним потенціалом того чи іншого територіального об'єкта.

9. На с. 132 дисертації наведено вислів про спостереження «... у ході *польових маршрутних досліджень...*», однак методика польових маршрутних досліджень в дисертації не наведена і більше ніде в розділах про них не згадується, а в списку публікацій дисертанта (с. 15-с. 19) лише констатується факт їх проведення як особистий внесок здобувача.

Висловлені зауваження загалом не впливають на позитивну оцінку дисертації.

Висновок.

Дисертація Тимофійчук Н. М. «Природокористування та його оптимізація у геосистемах гірської частини басейну ріки Черемош» є самостійним закінченим науковим дослідженням, результати якого спрямовані на вирішення важливої наукової проблеми, достатньо обґрунтовані, мають практичне значення для вирішення актуальних завдань конструктивної географії і раціонального використання природних ресурсів.

За теоретичним рівнем і практичними результатами дисертація відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 та паспорту спеціальності 11.00.11 – конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів, а її автор, Тимофійчук Надія Миколаївна, заслуговує присудження наукового ступеня кандидата географічних наук.

Офіційний опонент,

завідувач кафедри геодезії та

землеустрою Івано-Франківського

національного технічного

університету нафти і газу, доктор

географічних наук, професор

Микола ПРИХОДЬКО

Микола ПРИХОДЬКА

В. Троцюк

